

Radanje i buđenje urbaniteta u periodu helenizma poslužilo je kao zorna ilustracija u sagledavanju širine te problematike.

Aleksandar Bašić

20

Literatura i izvori

- Bassin P., *Urbanistički dizajn pomoću kompjutera*, ČIP, Zagreb, 1976.
Batušić S., *Umjetnost u slici*, Zagreb, 1961.
Choay F., *L'urbanisme, utopies et réalités*, Paris, 1965.
Discourse reference manual, Massachussets, Inst. of Techn., 1974.
Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb.
Linch K., *The image of the city*, Cambridge, Massachussets, 1960.
Maksimović B., *Istorija urbanizma*, Beograd, 1972.
Marinović – Uzelac A., *Socijalni prostor grada*, Zagreb, 1978.
Moles A., *Teorija informacija*, BIT, 1 (1968).
Neidhard V. – Boras D., *Upotreba kompjutera u urbanističkom i prostornom planiranju* – Zbornik radova simpozija „Regionalno i prostorno planiranje”, Beograd, 1977.
Perović M., *Istraživanje strukture Beograda – Multivarijantna analiza i kompjutor atlas kontinualno izgrađenog područja, izložba, XII 1977.* (Osvrt Subotić, ČIP 298, I, 1978)
Sekulić B., *Matematička osnova elektronskih računskih strojeva*, Zagreb, 1969.
Velika ilustrirana povijest svijeta, Rijeka, 1974 sqq.

MAGISTER JAN HUS KAO LATINISTA

Magister Jan Hus, pokretač češke i evropske reformacije, došao je na svijet u doba općih političkih, socijalnih i vjerskih nemira. Rodio se u posljednjem razdoblju vladavine Karla I (kao rimskoga cara Karla IV), kada su svestrano konsolidaciona nastojanja ovoga razborita vladara dospijevala u tešku krizu. Kao datum Husova rođenja duže se vrijeme spominjala 1369. godina, a kasnije su neki povjesničari prihvaćali manje-više 1373; najustrajniji „husitolog” prof. F.M. Bartoš se u svome glavnom djelu „Čechy v době Husově” (Češka u Husovo doba, 1947) opredjeljuje za 1370. ili 1371. godinu. To znači da je Hus odrastao u doba dramatično napeto i rastrojeno naročito na ckrvenom području. Sin zamišljenog i oporo osebujnog južnočeškog kraja (kao i njegovi prethodnici Vojtěch Raňků, Tomáš ze Štítného i Matěj z Janova), nakon kratkotrajne mladalačke veselosti, pratio je sa sve većim unutaršnjim nemirnom hipertrofiju feudalnoga i hijerarhijskog izrabljivanja, sinekurnu demoralizaciju, prijeteece posljedice papske shizme i druge pojave rastrojena vijeka. Pratio je, međutim, pažljivo i nastojanja za ispravljanjem tih nedaća, nastojanja koja su ga sve više privlačila.

Studij na Karlovu sveučilištu u Pragu brzo je završio, 1393. postao je bakalaureat slobodnih umjetnosti i 1396. g. magister slobodnih umjetnosti. Ubrzo zatim je kao bakalaureat teologije izlagao – dakako, na latinskom jeziku – biblijske teme („Enarratio Psalmorum” i dr.). Marljivo radeći sticao je sve dublje znanje latinskoga jezika i upoznao mnoge stare pisce ne samo iz srednjega vijeka nego i iz antike. Njegovu klasičnu neobrazbu priznaje ne samo najveći češki povjesničar František Palacký, nego i strani historici, npr. njemački L. Krummel i H. Sybel. U eksplikacijama „kanoničkih listova” Hus navodi ne samo Augustina, Nikolu iz Lyre, Bedu, Grgura i Bernarda, nego i Seneku, Ovidija i Boetija. Smisao za čisti i profinjeni jezik prenosio je s latinskog i na područje svoga materinjeg jezika, za čije je usavršenje i ustaljenje zaslužan na jedinstven način. Značajna je njegova borba protiv tuđica, naročito protiv germanizama; velike zasluge je stekao uvođenjem naprednijeg dijakritičkog pravopisa u svome latinskom spisu „De orthographia Bohemica”. Kao što je poznato, Husova je pravopisna reforma prihvaćena od većine slavenskih naroda. Postavši magister slobodnih umjetnosti, Hus je razvio još sustavnije i stvaralačkije svoju egzegezu, interpretacije crkvenih učitelja i svoje vlastite poticajne misli. Objasnjavao je prije svega teološke i filozofske doktrine Petra Lombarda („Super quattuor sententiarum”), čiji su glasovitost i autoritet bili na vrhuncu upravo u ovo doba, u duhovnoj sredini kasnoga srednjeg vijeka. Vraćao se, dakako, i drugim bogoslovima, u nauči o trojstvu je slijedio posebice Augustina, u spekulativnim pitanjima Tomu Akvinskoga, a citira i Dunsca Scota, Anselma iz Canterburyja, Bernarda i Ockhama.

Hus je ubrzo stekao i rang rektora sveučilišta te je i na ovoj dužnosti bio svestrano aktivan; pored stručnih izlaganja za studente, kod kojih je bio veoma omiljen, obavljao je i sveučilišne propovijedi, hrabrio je svojim govorima prilikom promocija,

21

usrdno je sudjelovao u disputacijama, naročito u takozvanim kvodlibetnim koje su studenti sami birali. Hus je predsjedavao ovim kvodlibetnim disputacijama, otvarao ih svojim govorom („arengom“) i davao kandidatima odgovore na pitanja. U ovim govorima, kako pokazuje odličan poznavalac mladoga razvitka praškog sveučilišta Dr Evžen Stein (koga su za vrijeme rata ubili nacisti), Hus citira ne samo srednjovjekovne teologe, nego još više naglašava i biblijske knjige; ne zaboravljaajući antičke filozofe i pjesnike, upozorava nesebično i na svoje učitelje i kolege. Uvijek nastupa kao poticajni pedagog, duhovne i moralne savjete povezuje s moćnim pozivima na neprekidno usavršavanje u obrazovanju. Skolastičku suhoparnost prevladava živim odnosom prema stvarnosti, citira priče iz života filozofa i nerijetko pokazuje i smisao za humor.

Historik F. Hrejsa navodi da je sačuvan i zbornik Husovih govora i priprema za quodlibet iz siječnja 1411. godine; to je po Hrejsinu mišljenju „Husovo vrhunsko znanstveno djelo i njegov posljednji sveučilišni rad.“ Međutim, s gledišta sveukupne Husove aktivnosti trebalo bi spomenuti druga vrhunska njegova djela.

Dekadentne pojave u crkvi i u široj društvenoj zajednici kasnoga srednjeg vijeka, kada je feudalizam proživljavao svoju — odonda nepopravljivu — krizu, dovele su Husa do energičnog nastojanja u smjeru društvene kritike, strogog odgojnog i očisnog djelovanja. Tada nalazi podršku u redovima svjesnoga građanstva, kod dijela plemstva, pa čak i kod kralja Václava IV i njegove supruge Zofije (međutim, pobude kralja i kraljice bile su različite prirode: kralj je bio u sukobu s vodećim predstavnicima svećenstva i nastojao je ograničiti njegove privilegije, dok je kraljica bila žena dubljih duhovnih interesa i posjećivala je Husove propovijedi u Betlehemskoj kapeli). Običan je puk sve odanije pristajao uz Husa, poštujući ga zbog njegove dosljedne borbe za pravdu i ublaženje okrutnih zakona (poznata je npr. Husova borba protiv zakona prema kojem je čitavo imanje seljaka koji je umro bez djece, bez obzira na rođake, pripadalo plemiću). Hus je prosvjedovao i protiv nabujalog sinekurizma, sistema beneficija i drugih korupcija u crkvi i oštro je osuđivao podle trikove koji su u obliku raznih nazovičuda donosili svećenicima priličnu korist. Čuveno je postalo Husovo istupanje protiv „čuda u Wilsnacku“, gdje se navodno Kristova slika znojila krvlju. Hus je o tom pitanju napisao traktat „De sanguine Christi“. Svojom je očinskom aktivnosti išao tragovima svoga velikog prethodnika Milíča z Kroměříže.

Ovo je popravno djelovanje karakteristično za Husa i u daljem njegovu životu, kada je crkva spala na prodaju tzv. otpusta. Međutim, Hus je bio uvjeren da borba za stvarnu obnovu života zahtijeva veliku reviziju i novu izgradnju i na duhovnom planu. U doba vrhunca i kasnog srednjeg vijeka trajala je uporna borba između dva vodeća pravca, nominalizma i realizma (u srednjovjekovnom smislu). U vrijeme Husove pojave službeni je crkveni smjer bio nominalizam koji je kritična pitanja i teološke dileme riješio učenjem o „dvostrukoj istini“, a to je učenje dovodilo do sofističkih i moralno opasnih zaključaka. Husu — a i nizu njegovih drugova — bliži je bio realizam koji je također imao svoje opasnosti, ali je svojim vjerovanjem u

„jedinu istinu“ bio bliži onima koji su stremili za istinitošću u svemu. Ovakvu su stavu težili već neki od Husovih prethodnika, pogotovo Matěj z Janova, pisac dalekosežnog i u mnogo čemu revolucionarnog djela „Regulae Veteris et Novi Testamenti“. Bitno je Husov idejni realizam ojačan pod utjecajem engleskog mislioca Johna Wycliffea (Česi su ga po pravilu pisali Viklef). Njegov je nauk dospio u Češku preko čeških studenata koji su boravili na sveučilištu u Oxfordu. U Husovu upoznavanju Wycliffeovih misli posredovao je naročito njegov prijatelj Jeronym Pražský. Wycliffe je potencirao Husovo kristocentričko usredsređenje — glavom ckrve nije mu hijerarhija ni papa, nego sam Krist; crkva nema prava na svjetovnu vladavinu, ova pripada samo političkom vladaru, kralju (s ovim se isključivim naglašavanjem funkcije vladara kod Wycliffea Hus ne slaže). Hus je mnogo crpio iz Wycliffeovih traktata, npr. iz spisa „De veritate sacrae Scripturae“. Njemački povjesničari, pristrani na Husovu štetu (Loserth i dr.), htjeli su dokazati Husovu potpunu ovisnost o Wycliffeu. Hus nije krio da preuzima neka Wycliffeova izlaganja i argumentacije: to je u srednjem vijeku bilo sasvim normalno. Historik F.M. Bartoš je pokazao u čemu primjerice Toma Akvinski preuzima mišljenja i formulacije starijih teologa. Prof. F. Žilka i u nedavno vrijeme ckrveni povjesničari M. Kaňák, A. Molnár i F.M. Dobiáš su ukazivali do koje se mjere može govoriti o Husovoj svjesnoj ovisnosti o Wycliffeu, u čemu se radi o zajedničkim izvorima obaju mislilaca (obojuca su se mnogo u čemu vraćali Augustinu i drugim autoritetima, prije svega biblijskim), i u čemu se sastoji vlastiti Husov doprinos — A. Molnár i F.M. Dobiáš su 1965. g. objavili Husov spis „O crkvi“ i tri traktata pod naslovom „Husova výzbroj do Kostnice“ (Husovo naoružanje za Konstancu); to su njihovi prijevodi latinskih izvornika, popraćeni objašnjenjima. O Wycliffeu je tiskao oveću monografiju Miloslav Kaňák 1973. g.). Wycliffeov realizam je predstavljao za Husa to veću vrijednost, kad shvatimo da je njegovo poimanje istine — toliko karakteristično za nj — ne samo čista teorija, nego mu je uputstvo za životnu praksu, realan program. U duhu srednjovjekovno (a valjda ne samo srednjovjekovno) realističkog mišljenja, vjerovao je Hus i u sklad vjere i razuma. Radi se, dakako, prije svega o razumu prosvijećenom vječnom Istinom (Augustinova „*intelligentia luminosa*“). Ovakav je razum pozvan da objašnjava Sveto pismo: „*Veritas a Spiritu sancto homini indita*“. Prosvijećen razum je kompetentan i za alegorijsko i simboličko objašnjenje; za leksičko tumačenje Pisma dovoljan je i običan razum koji nema višeg prosvjećenja. U tome se sastoji vjerojatno novum Husove egzegeze.

Sa srednjovjekovnim (a zatim reformacijskim) realizmom Wycliffea i Husa povezana je i njihova ideja Nevidljive crkve (*Ecclesia invisibilis*), čiji su članovi vjerni i izabrani kršćani i čija je glava jedino Krist a ne zemaljski autoritet. S obzirom na ovu ideju mogu se do znatne mjere razumjeti i simpatije reformatora prema Platonu i platonizmu.

Husa je od početka njegova „viklefizma“ podržavala skupina sveučilišnih kolega (dakako samo čeških, njemački su od početka bili protiv njega). Wycliffeovu i Husovu realizmu su težili i magistri Stanislav ze Znojma i Štěpán z Pálče koji su međutim pod pritiskom i obećanjima crkvenih veličina potpuno svoje stavove

promijenili; Pálež je čak postao jedan od najvećih Husovih neprijatelja i huškača protiv njega u Konstanci. Veći dio praških magistara ostao je vjeran Husovu smjeru. Među njima se osobito isticao Jakoubek ze Střibra koji je (kako navodi historik Otakar Odložilík u svome radu „Wycliffe and Bohemia“) preveo „Dialogus“, jedno od najslavnijih Wycliffeovih djela.

Idejna razmimoilaženja između čeških i njemačkih sveučilišnih magistara pridonijela su tome da je 1409. godine ispravljena greška koju je napravio kralj Karlo I (kao rimski car Karlo IV), kada je prilikom osnutka praškog sveučilišta dao strancima tri osnovna glasa a Česima samo jedan. Nalogom kralja Václava IV omjer je glasova preokrenut; na kraljevu odluku utjecali su Husovi prijatelji, posebno pravnik Jan z Jesenic, a dakako i sam Hus.

Husovu je sveučilišnu djelatnost ubrzo popratila i njegova usrdna propovjednička aktivnost. 1402. godine postao je propovjednikom Betlehemske kapele koja je od svoga osnutka 1391. godine bila jedino pribježište službe božje na češkom jeziku u Pragu — sve su inače crkve bile u rukama njemačkih patricija koji su ovladali javnim životom u glavnom gradu. Na Husove propovijedi dolazile su sve veće gomile slušača; na njih je djelovala kako topla magistrova ljubav prema ljudima, naročito prema onima koji pate od boli i nepravde, tako i Husova odgojna strogost koja je još dublje zahvaćala i pridobijala njihove duše, a osobito ih je privlačila njegova neumitna kritika svega pokvarenog, počev od svih crkvenih i svjetovnih vrhovništava. Mnogo je pozornosti Hus posvećivao obiteljskom odgoju, naglašavao je i prava žena (njima je posvetio spis „Dcerka“ — Kćerka), opominjao je na dosljednost i ljubav u odnosu prema djeci. Glavne je svoje ideje dao ispisati na zidove Betlehemske kapele; bile su iznesene kako na latinskom („De sex erroribus“) tako i na češkom jeziku. Ti su napisi bile sažete izjave Husova vjerovanja: svećenik nije stvaralac svoga Tvorca; ne može se vjerovati u nepogrešivost crkve, pape, i suviše isticati kult Djevice Marije; svećenici nemaju moć da oprostite grijeh, samo mogu najaviti oprost od Boga; ne treba slušati pretpostavljene u zlu; treba odbijati despotisku praksu ekskomunikacija i nedozvoljenu trgovinu oprostima. Ove su reformacione smjernice, kao i neke druge, obrazložene i objašnjene i u drugim Husovim radovima, u njegovih „Devet zlatnih komada“ (Novem articuli aurei) i u njegovim traktatima, listovima i obranama. Hus uvijek nalaže da treba tražiti, voljeti i braniti Istinu u kojoj vidi oslobađajuću snagu — od njega ide kroz čehoslovački duhovni razvoj parola „Veritas vincit“. Isto usrdno podvlači ideju stvarnog bratstva među ljudima. Ova se ideja nije ograničila samo na područje crkve, nego je vodila upravo do borbe protiv feudalnog kastinstva i jačala je socijalne tendencije u husitskom pokretu i kasnije kod Češke braće.

Historijska je osebnost Husovih propovijedi u Betlehemske kapeli u tome da su se one sačuvale u latinskim zapisima, s povremenim češkim dodacima. To je posljedica toga što su se studenti koji su zapisivali Husova izlaganja lakše služili latinskim nego češkim jezikom: latinštinu su poznavali dobro i znali su savršeno latinsku srednjovjekovnu „stenografiju“ kojom se govorni tekst mogao lakše zabilježiti; naknadno

su onda ovi latinizirani zapisi prevedeni natrag na češki. Sačuvani su uglavnom latinski tekstovi; njih je objavio veliki poznavalac Husova djela Václav Flajšhans pod naslovom „Mag. Joh. Hus Sermones in Betlehem 1410—1414“ (1938—1942). To je, dakako, samo dio svih Husovih propovijedi.

Betlehemska je kapela postala značajna i zbog drugog Husova stvaralačkog čina: Magister Jan je u ovoj crkvi uvodio pjevanje duhovnih pjesama koje je do tog vremena dopuštano tek u najskromnijoj mjeri. Posebna je njegova zasluga da je poticao pjevanje duhovnih pjesama na narodnom jeziku; te su pjesme zatim postale vodeći pjesnički vid češke reformacije. Hus je sam pisao ili prepravljao pjesme na materinjem jeziku, ali je upotrebljavao i latinske duhovne pjesme.

Husa su prvih godina njegove propovjedničke i popravne djelatnosti podržavali nadbiskup Zbyněk z Hasenburka i kralj Václav, kao što je već rečeno, ali su sve veća Husova strogost u zahtjevima, neumitna borba protiv otpusta i prijelaz od moralne kritike na smionija razmišljanja o nekim dogmatskim postavkama i preživjelim institucijama mijenjale odnos moćnika prema njemu. Nadbiskup i kralj su ga napustili (kraljica je međutim ostala vjerna Husovim pogledima i njegovu životnom primjeru). Husu je onemogućena aktivnost u Pragu, nad kojim je proglašen papin „interdikt“ i kasnije njegova „agravacija“. Hus je, dakle, otišao iz Praga, ali su navedene mjere imale obrnuto djelovanje nego što su to htjeli postići Husovi protivnici. Upravo Husov boravak u unutrašnjosti (isprva u južnočeškom mjestu Kozí Hrádek, kasnije u zapadnočeškoj tvrđavi Krakovec) pridonio je bitno proširenju njegova duhovnog utjecaja u Češkoj. Češka provincija je za Husa postala još veći Betlehem. Kao što sam bilježi, propovijedao je na seoskim trgovinama, na livadama i na obalama ribnjaka, i ubrzo je povećao broj njegovih vjernih učenika otpočeo misijsku djelatnost u Češkoj i Moravskoj a djelomično i u Slovačkoj, a kasnije i u drugim zemljama.

Razumljivo je da u ovom razdoblju (od 1412. g.) Hus upotrebljava pretežno materinji jezik; međutim, ni tada ne zaboravlja na latinsku produktivnost. U provinciji je dovršio (ili čak većim djelom obradio) svoj najznačajniji spis o crkvi („De ecclesia“) koji je često prepisivan, a tiskan je 1520. g. u Hagenauu, nesumnjivo pod Lutherovim utjecajem, jer se Luther smatrao Husovim učenikom i sljedbenikom. Spis „De ecclesia“ ima teoretski i praktički dio. Opću crkvu dijeli Hus na onu koja se bori, koja spava i koja pobjeđuje. Članom opće crkve je onaj tko živi po zakonu Kristovu. Crkva može da postoji i bez pape, ona je „congregatio fidelium“. Vjernici treba da vole Boga i slijede njegove naloge. Njihov je vođa i pastir Krist. Protiv izmišljotina svećenika treba da važi bezuvjetan autoritet Biblije. Neki kritičari, naročito njemački, koji su potcjenjivali Husovo značenje, pokušavali su da dokažu kako su Husovi spisi, posebice „De ecclesia“, potpuno ovisni o Wycliffeovim traktatima. O ovim smo tvrdnjama već govorili; dodajmo samo da je detaljnim istraživanjem utvrđeno da je u djelu „De ecclesia“ iz Wycliffeovih traktata preuzeta nepuna četvrtina. Novo češko izdanje „De ecclesia“ objavljeno je 1965. g., prije toga je 1956. g. priredio jedno izdanje engleski poznavalac magistra Jana S. Harrison Thomson.

Husov spis o crkvi potaknuo je do krajnje mjere otpor i mržnju različitih reformatorovih neprijatelja; posebno žestoko su nastupili Stanislav ze Znojma („De romana ecclesia” i dr.) i Štěpán z Pálče („Antihus” i dr.). Hus je, međutim, bez dvoumljenja nastavio sa svojim propovjedničkim i odgojnim djelovanjem, kao i s književnim radom. Nije čudo da se protiv raznih napada, koji su protiv njega usmjereni od 1406. g. a djelomično i ranije, morao braniti polemikama i izlaganjima i tumačenjima, jer su mnoge njegove misli neki klevetnici (prije svega Páleča) iskrivljavali i izopačavali. Oko 1406. g., kad je počeo da se razilazi s nadbiskupom Zbyněkom, napisao je Hus traktat „De corpore Christi” u kojem je dotaknuo čitav niz pitanja o kojima je kasnije raspravljao detaljnije. Nešto kasnije je objelodanio postilu „Dicta de tempore” u kojoj se nadovezao na postilu Konrada Waldhausera, austrijskoga propovjednika kojega je u Prag pozvao kralj Karlo I. Uz postilu „Dicta de tempore” dodao je Hus zbirku „Quadragesimale” (vjerojatno iz 1409. g.) u kojoj ne samo da osuđuje sve veću „simoniju” nego se okreće već i protiv svjetovne vladavine crkve i uzdiže Kristov autoritet kao jedinu smjernicu za kršćanske vjernike. Protiv otpusta prosvjeduje Hus i u traktatu „De indulgenciis” i „De tribus dubiis.” Kao i njegov prijatelj magister Jakoubek ze Stříbra, osuđuje izbor nečasnog tipa za papu — to je bio „prvi” Ivan XXIII. Husovi protivnici prešućuju to da je Hus u ovom svome prosvjedu imao potpuno pravo i s tradicionalno konzervativnog stajališta. Hus se zatim i ovome papi obratio s apelacijom u kojoj brani težnje i misli Johna Wycliffea. Međutim, i slijedeći je papa Aleksandar V (dakako, pod jakim utjecajem čeških „informatora”) izdao bulu protiv Husa i zahtijevao je likvidaciju Betlehem-ske kapele. Husovi pokušaji da objasni svoj stav („Ad papam melius informandum”) nisu uzeti do znanja. U obrambenom spisu „Defensio articulorum Wyclef” tražio je Hus da ne budu ekskomunicirani svećenici, ukoliko su propovijedali Istinu, i opominjao je hijerarhiju da radije kažnjava nevjerne i nemoralne svećenike. Druge polemičke obrane morao je Hus pisati protiv upornih napadača Stanislava ze Znojma i Páleča, a isto tako i protiv njihova saveznika Michaela de Causis; ponekad se morao obračunavati s čitavom skupinom protivnika („Contra octo doctores”), ili s podmuklim anonimom („Contra occultum adversarium”). U polemici „De arguendo clero” — kao i u drugim svojim tekstovima — dokazivao je da korumpirani svećenici mogu da budu kažnjavani i od svjetovne vlasti i nemaju prava da se kriju iza blagonaklonih crkvenih sudova. Mnoge obrane sadržava i Husova bogata korespondencija.

Od 1413. godine kulminira Husova borba i traje sve do njegove mučeničke smrti 1415. godine. Neprijatelji magistra Jana, spoznavši da su progonom smiona propovjednika iz Praga nehotice pridonijeli golemom proširenju njegova utjecaja u provinciji, pojačali su svoje napade i klevete i huškali su protiv Husa različite međunarodne crkvene veličine, počev od pape. Odlučeno je, dakle, da se „slučaj Hus” mora što prije „riješiti” a istodobno obnoviti i sveukupan poredak u rastrojenoj crkvi. Budući da se još održavala baština papske shizme, inicijativu je poduzeo kor kardinala i teologa i počeo je pripremati veliki koncil u gradu Konstanci na južnonjemačkoj teritoriji. Hus je pozvan da pred koncilom odgovara za svoje učenje. Od cara Sigmunda koji je sudjelovao u pripremama i u radu koncila dobio je zaštitni

list, tzv. glejt. Pravilno je predviđao da se ovaj list neće poštovati na koncilu, ali je ipak odlučio da brani svoju istinu uz svaku cijenu. Za koncil je pripremio tri spisa da s pomoću njih objasni i obrazloži svoje uvjerenje; međutim, nije mu dozvoljeno da ih u Konstanci pročita. To je bio „Govor o miru” („Sermo de pace”), izlaganje „O vjeri” („De fide”), te „O dovoljnosti Kristova zakona” („De sufficiencia legis Christi”). Ujesen 1414. stigao je Hus s nekoliko svojih prijatelja i učenika u Konstancu. Unatoč datoj riječi i obećanjima hijerarha ubrzo je utamničen (zatim prebačen u još goru tamnicu i napose u najgoru, gdje je obolio). Koncil je s njegovim slučajem odugovlačio i rješavao prije svega pitanje shizme („causa unionis”). Zločinački papa Ivan XXIII, natjeran na ostavku, pokušao je da bježi iz Konstancie, ali je uhvaćen. Shizma je tada značila trojno papstvo: Grgur XII je na poziv koncila dao ostavku, treći papa Benedikt XIII je bio natjeran na abdikaciju. Što se tiče izbora novoga jedinstvenog pape vladali su međutim sporovi, pa je tek 1417. g. on izabran, pod imenom Martin V. Saslušavanjima Husa pristupilo se pod naslovom „causa fidei”; Hus je saslušan u svibnju 1415, a zatim još dvaput u lipnju. Posebno je napadan njegov spis „De ecclesia” i njegov odnos prema Wycliffeu. Najgrublje i ponajviše neosnovano napadao je Husa Štěpán z Pálče. U toku 1415. g. donijeta je presuda; Hus je uz odgovarajući ceremonijal degradiran i osuđen na smrt na lomači. Pred smrt je slao svoja znamenita „Pisma iz Konstancie”, puna unutarnje snage i vatrenog hrabrenja. Još na lomači su ga nagovarali da opozove svoj nauk, ali on je to naravno odbio. Pepeo njegova tijela bačen je u Rajnu, kako ga Česi ne bi odnijeli kao uspomenu. Nakon godine dana spaljen je u Konstanci i Husov sljedbenik i drug, magister Jeronym Pražský. Treća i zapravo glavna točka programa koncila trebalo je da bude reforma iznevjerenog reda i života u crkvi („causa reformationis”), ali je karakteristično za koncil u Konstanci da do ove točke uopće nije dospio, iako je trajao još duže vremena nakon Husova spaljivanja.

Koncil je nesumnjivo očekivao da će okrutna osuda magistra Jana i Jeronyma u Češkoj djelovati kao zastrašujuća opomena, ali je djelovanje bilo upravo obrnuto. Velika većina naroda duboko je žalila za obojicom duhovnih učitelja i pastira i plamtjela je od gnjeva protiv krvničkih sudaca. Svi sukrivci za Husovo i Jeronymovo spaljivanje bježali su u inozemstvo; najveći krivac Štěpán z Pálče nije se ni usudio vratiti u Češku i ostao je do kraja života u Poljskoj. Kad je zatim hijerarhija zajedno s najmoćnijim feudalcima (prije svega rod Rožmberka) nastojala da nastupajuću reformaciju nasilno uguši, došlo je do teških borbi; Husovu živu baštinu nisu uspjeli pobijediti ni uz pomoć nekoliko križarskih ekspedicija. „Husiti” su trijumfirali i proširili duhovni utjecaj Jana Husa u raznim zemljama.

Prvu značajnu obavijest o Husu je dao Petr z Mladoňovic koji je bio direktan sudionik drame u Konstanci. Njegovo značajno djelo koje bilježi i vlastite Husove izjave nosi naslov „Relatio de Magistri Johannis Hus causa Constantinensi acta”. Spomenute Husove izjave, preuzete iz Mladoňovicove relacije, objavljene su 1537. g. u Wittenbergu kao „Epistolae quaedam piissimae et eruditissimae” s Lutherovim predgovorom. Njegov nastavljatelj Flacius Illyricus (hrvatskog ili slovenskog podrijetla) objavio je uz pomoć čeških reformacionih humanista Matouša Collina i Petra

Codicilla 1558. g. „Jannis Hus et Hieronymi Pragensis, martyrum Christi, historia et documenta“.

U Češkoj su Husovi radovi već za njegova života, a posebno nakon njegova spaljivanja, usrdno prepisivani a kasnije i tiskani. Pisane su o Husu i mnoge kompozicije u stihu i pjesme, također i latinske (npr. tzv. „husitske vesperae“ za praške studente). U XVI i XVII vijeku slavili su Husa i češki reformacioni humanisti latinskim stihovima (npr. čuveni Magister Jan Campanus ili Augustinus Stefanides i dr.). Dakako, Husa je spominjao u svojim historijskim radovima J.A. Komenský; radi se prije svega o dva čuvena spisa koja su objavljena najprije na latinskom. Prvi se zove „Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae iam inde a primordiis conversionis suae ad christianismum, h.e. anno 894, ad annum usque 1632“; nastao je vjerojatno 1632. g., ali je objavljivanje na latinskom čekao do 1647–1648. godine a na češko do 1655. Drugi rad ima širi raspon, kao što pokazuje već i naslov: „Ecclesiae Slavonicae ab ipsis Apostolis fundatae ... brevis Historiola“, latinski je tiskan 1660. godine. To je, međutim, bilo tada moguće samo u inozemstvu; u Češkoj za vladavine protureformacijskog režima od narodne tragedije sve do narodnoga preporoda uspomena je Husova svim sredstvima potiskivana. U to su vrijeme u mnogim zemljama izlazili prijevodi Husovih spisa, edicije i izbori, pa i različiti istraživački radovi. Za novo dublje poznavanje Husa u Češkoj zaslužan je posebno svećenik i profesor Kašpar Royko, rodom Slovenac, koji je 1780–1782. g. objavio spis o koncilu u Konstanci u dvije knjige; druga je knjiga u cijelosti posvećena ličnosti Jana Husa. 1784. i 1785. g. dodao je Royko još dvije knjige, od kojih prva govori o magistru Jeronymu, a druga o duhovnom razvoju češkog naroda nakon spaljivanja obojice mučenika. U toku daljeg napredovanja češkog preporoda oživio je i dublje ocijenio Husovu ličnost i djelo najveći češki povjesničar František Palacký, i to u III dijelu svoje Povijesti češkog naroda. Kao editor objavio je „Documenta Mag. Johannis Hus vitam, causam, doctrinam illustrantia“ (1869). Kao slijedeći editori Husovih djela istakli su se prije svega Karel Jaromír Erben (inače čuveni pjesnik) i profesor Václav Flajšhans. Najveće djelo o Husovu životu i radu obradili su historici Václav Novotný i Vlastimil Kybal (1919–1927). Onda je nastao niz radova o Husu koji otkrivaju dosad nepoznate činjenice i ocjenjuju značaj i doprinos Husovih misli. Tu dakako dolaze do izražaja različita gledišta; međutim preovladavaju ona pozitivna. S katoličkog stajališta napisao je o Husu veliku monografiju Jan Sedlák; s marksističkog polazišta pokušali su napisati takve radove Milan Machovec, Josef Macek i Robert Kalivoda. Sada priprema Čehoslovačka akademija znanosti sveukupno izdanje Husovih djela; zasad je brigom Anežke Schmidtove objavljena postila „Ad te levavi“.

Općenito se može reći da Husovo paralelno korišćenje češkog i latinskog jezika simbolički izražava njegovu dvostruku funkciju – narodnu i sveljudsku.

Jan B. Čapek

ETRURSKA I RIMSKA ONOMASTIČKA FORMULA

Situacija u Italiji u prvoj polovici 1. tisućljeća pr.n.e. može se opisati kao splet triju faktora: utjecaj grčke civilizacije, širenje etrurske države, raznovrsnost autohtonih italjskih naroda i jezika. Iz njihova međusobnog ukrštanja proizlaze procesi grupiranja plemena, razvoja trgovine, formiranja društvenih slojeva, nastanak i širenje pisma i pismenosti, razvoj sakralne i profane umjetnosti.

U Toscani se u 8. st. pr.n.e. kao ni iz čega razvija nova civilizacija jakih istočnjačkih crta, izvanindoevropski otok u moru indoevropskih naroda: Latina na jugu, Umbra na istoku, Veneta na sjeveru. Već antički pisci priznaju važnost Etruščana, a danas više nego ikad uviđamo snagu utjecaja tog tajanstvenog naroda na susjede. Predaja koju prenosi Tacit smješta početke pismenosti Etrurije u 8. st. pr.n.e. i spominje Demarata, oca Tarkvinija Priska (jednog od rimskih kraljeva) kao prenosioca grčkog alfabeta. Nema nikakve sumnje da je etrurski alfabet ponikao iz grčkog.

Razvoj pisma počinje u Egiptu s piktogramima koji su kasnije, transformirani, bili preuzeti već sa silabičkim vrijednostima u zapadnosemitska pisma. Tako su se pojedini znakovi razvili iz crteža: jedan od njih, na primjer, iz crteža glave bika (= hebrejski alef, kasnije grčko alfa), a drugi iz valovnice, stilizirane morske površine (= hebrejski mim, kasnije grčko mi). Naime, od Feničana to pismo, sada već s fonetskim vrijednostima, preuzimaju Grci u 9. st. pr.n.e. na Cipru ili Rodu, prilagođujući ga fonološkom sustavu svoga jezika i pretvorivši njima nepotrebne simbole u znakove za vokale. Etruščani preuzimaju ovu posljednju varijantu i, uz manje promjene, formiraju svoj sistem alfabetskog pisma, koji transkribiran glasi: A, K, E, V, Z, H, TH, I, K, L, M, N, S, P, Q (K), R, S, T, U, PH, S, KH.

Alfabet se u Italiji širi iz nekoliko centara gdje je došlo do dodira s Grcima, pa postoje dvije regionalne varijante pisanja glasa S i tri varijante glasa K (jedan ispred e, drugi ispred a, treći, Q, ispred u). I ortografija se u toku tih stoljeća prilično mijenja.

Etrurski pisani spomenici veoma su brojni ali oskudni u sadržaju. Dok je glavnina grčkih ranih natpisa ekonomske naravi (služe za bilježenje činjenica), etrurski su uglavnom komemorativni (u spomen pokojniku), ili dedikativni (u vezi s čestim običajem darivanja predmeta umjetničke vrijednosti). Ostale kategorije su, na žalost, samo izuzeci: model ovčje jetre iz Piacenze s popisom imena božanstava – priručnik za *haruspices* (vračeve); cipus iz Perugije sa dužim juridičkim tekstom; pločice iz Pyrga s dvojezičnim zavjetnim natpisom (etrurski i punski); povoji mumije iz Zagreba sa vjerojatno ritualnim tekstom; opeka iz Capue sa jako oštećenim natpisom.